

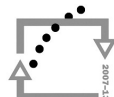
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Centrum celoživotního vzdělávání Jezerka o.p. s.

Výchova ke zdraví v pedagogické praxi (CZ.1.07/1.3.46/01.00)

Metodický materiál k semináři

Prevence šikany pro SŠ

ZPRACOVAL:

Mgr. PETR DŘÍNOVSKÝ

PARDUBICE 2014

Projekt je spolufinancován ESF a státním rozpočtem ČR.

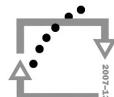
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Anotace

Práce s názvem „Prevence šikany pro SŠ“ byla zpracována v rámci projektu Výchova ke zdraví v pedagogické praxi (CZ.1.07/1.3.46/01.0016), který je spolufinancován ESF a státním rozpočtem ČR, realizovaným CCVJ Pardubice o.p.s..

Metodika se stručně zabývá základními principy školní šikany v českém prostředí. K obecným tezím jsou přikládány komentáře a poznámky, které upozorňují na specifika středoškolského prostředí.

S ohledem na věkovou hranici středoškolských studentů (nad 15 let) se v materiálu objevuje akcentace trestně právní odpovědnosti. S tím souvisí i přesahy do světa dospělých. Nejenom ve vztazích mezi dospělými studenty, ale také ve vztahu student – učitel, učitel – rodič, učitel – nadřízený apod.

Některé části metodiky nabízejí podporu třídním učitelům, jestliže se chtějí sami aktivně podílet na všeobecné či selektivní primární prevenci ve svých třídách prostřednictvím informací o aktivitách pro třídní kolektivy.

Nedílnou součástí jsou také informace o možnostech spolupráce školy s dalšími spolupracujícími institucemi – jak na poli prevence, tak i represe.

Souhlasím s tím, aby tento materiál v CCVJ Pardubice o.p.s. byl používán jako studijní materiál pro další zájemce.

V Čisté 29. 11. 2014

.....
Mgr. Petr Dřínovský

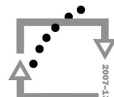
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

OBSAH:

1. CÍLE	4
2. JAK TU ŠIKANU POZNÁM?	5
3. CO JE TO NEMOCNÉ CHOVÁNÍ?	7
4. ŠIKANA JAKO ZÁVISLOST?	8
5. STÁDIA ŠIKANY.....	9
6. CO JE TO KYBERŠIKANA?	11
7. JAK ŘEŠIT POČÁTEČNÍ STÁDIA?	13
8. NA KOHO SE MŮŽU OBRÁTIT, KDYŽ POTŘEBUJI POMOC?	16
9. CO MÁM UDĚLAT, KDYŽ?.....	16
10. DOPORUČENÁ LEGISLATIVA.....	18
11. DOPORUČENÁ LITERATURA.....	18
12. POUŽITÉ ZDROJE	20

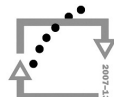
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

1. CÍLE

Cílem semináře, resp. tohoto materiálu je praktické seznámení s tolik diskutovaným jevem – šikanou. Šikana je pouze prázdné slovo. Teprve po jeho naplnění příslušnými způsoby chování porozumíme základním principům a také tolik důležitým krokům k minimalizaci tohoto zločinného fenoménu.

Cílová skupina

Cílovou skupinou jsou pedagogičtí pracovníci středních škol. Třídní i netřídní učitelé, metodičtí pracovníci, vedení školy, vychovatelé, ale též odborní pracovníci praxí, výcviků apod.

Formy práce

Seminář byl realizován kombinací různých forem a metod práce. Od interaktivního využití prezentovaných informací, přes skupinovou, komunitní i individuální práci až po dialogické a modelové situace. Využita byla řada technik a námětů k pedagogické práci ve třídě. Samozřejmě vždy s adekvátní reflexí.

V tomto písemném materiálu jsou názvy jednotlivých kapitol zpravidla formulovány jako otázky, na které jsou v následném textu hledány odpovědi.

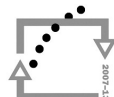
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

MÍSTO ÚVODU

"... velmi upřímně touto cestou děkuji dr. Michalu Kolářovi, Mgr. Renatě Ježkové, Mgr. Heleně Adamusové a Mgr. Gábině Šustkové, odborníkům, kteří se ve své praxi šikanou zabývají nejenom teoreticky, ale také prakticky přímo v prostředí třídních kolektivů. Děkuji také své ženě Janě za neobyčejnou trpělivost a vstřícnost. Nebýt toho, těžko by vznikl i tento materiál.", Petr Dřínovský

2. JAK TU ŠIKANU POZNÁM?

Šikanózní chování se od jiného liší svou typickou znakovostí. V praxi to znamená, že chování, které postřehneme (příp. jsme na něho upozorněni z okolí) vykazuje určité znaky. A to:

- cílenost (cílem je konkrétní osoba, nebo osoby)
- opakovanost (jde nejenom o opakování téhož chování, ale také o opakování různých forem agrese vůči stejnému cíli)
- dlouhodobost (s tím související stupňování agrese v čase)
- záměrnost (záměrem je ublížit – i když původní motiv může být jiný)
- nepříjemnost (na straně oběti)
- nepoměr sil (převaha fyzická, sociální, psychická ...)
- bezmoc (na straně oběti utrpení zastavit)

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. (Metodický pokyn MŠMT, 2013)

PROČ SE TO VLASTNĚ DĚJE?

Příčinami šikanózního chování může být spousta věcí. Často je uváděna určitá jinakost (vzhledu, majetku, sociálního postavení, inteligence, dovedností ...). Ta sama o sobě však šikanu zákonitě nevyvolává. Důležitou roli mají i jiné vnější charakteristiky. Například nuda, pocit beztrestnosti či nepostížitelnosti, předchozí zkušenosti (z rodinného nebo školního prostředí), tlak sociální skupiny, vliv prostředí a výchovy. Podílejí se též interní lidské tendence: touha po moci, prospěchu, obdivu Zvědavost, vrozené dispozice k agresi, osobnostní poruchy nebo jen „blbá náhoda“. Diskriminace odlišností, nejčastěji skloňovaná ve smyslu rasové diskriminace, je prapůvodní příčinou odmítání, poukazování na jinakost a s tím

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

související tendence aktivního útoku – od poukazování, přes napadání až po separaci nežádoucích jedinců. Vzpomeňme na způsob nakládání s „nestandardními“, tj. např. tělesně handicapovanými novorozenci ve starověké Spartě.

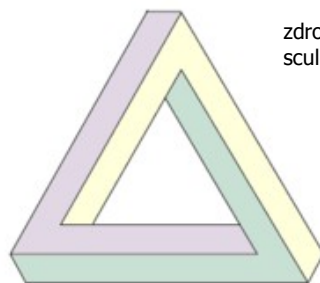
U středoškolské mládeže se k výše uvedeným příčinám mohou přidávat také zkušenosti, modely chování a zvyklosti z jejich minulosti. Kromě rodinného prostředí zde často o „přinášené“ modely ze základních škol. V zásadě existují dvě možnosti, které mají paradoxně opačný efekt. V jednom případě si student přináší osobní poznání ve formě zkušenosti oběti šikany na základní škole. Jestliže situace trvala delší dobu, dá se předpokládat, že do podobné role bude mít tendenci se profilovat i v novém prostředí. Hovoříme o takzvané závislosti na roli. Situace může mít však přesně opačný efekt. Jestliže byl student v předchozí školní kariéře obětí cíleného ubližování, může s příchodem do nové třídy směřovat k jakési vendetě vůči okolí. „Vy jste mi ubližovali a já vám to nyní vrátím i s úroky.“ Tento nepsaný vnitřní motiv může být velmi intenzivní a navenek vypadat poměrně hrůzostrašně.

JAK ŠIKANU UCHOPIT?

Jestliže se na základě rozpoznání znaků šikany domnívám, že o šikanu opravdu jde, jeví se jako výhodné vzít do úvahy trojí pohled. Michal Kolář popisuje tzv. trojrozměrný pohled. Uvedený trojúhelník je možné si představit jako plující ledovec. Na první pohled je vidět pouze malá část toho, co se skrývá pod hladinou.

Proto je horní vrchol trojúhelníku někdy popisován jako vnější pohled, neboli nemocné, patologické chování. O dalších dvou vrcholech se hovoří jako o vnitřních pohledech – šikana jako závislost a šikana jako porucha vztahů ve skupině. Vnitřní proto, že vztahy mezi lidmi jsou ovlivňovány principy, které nejsou zcela viditelné, nicméně jsou nezdravé. (Kolář, 2005)

šikana jako nemocné chování

zdroj: <http://sams.scientificamerican.com/slideshow/sculpting-visual-illusions/>

šikana jako závislost

šikana jako porucha vztahů ve skupině

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

3. CO JE TO NEMOCNÉ CHOVÁNÍ?

Jednoduše takové, které je za hranicí – za hranicí morálky, za hranicí školního řádu ... za hranicí osobní svobody. Jestliže se někdo úmyslně chová tak, že druhému nějakou formou ubližuje, není to v pořádku. Vnější úhlem pohledu je myšleno, že toto chování je vidět. Nebo slyšet, cítit, resp. Je možné se o něm konkrétně dozvědět a v případě svědků je i průkazné.

Jde vlastně o konkrétní projevy chování, po kterých my následně pátráme. Skládáme je dohromady, prověřujeme, cizelujeme detaily. Slouží pak jako dobrý zdroj důkazů. Za toto usvědčené chování následně můžeme navrhnout škálu různých opatření, včetně těch výchovných.

Informaci o tom, že není něco v pořádku nám mohou naznačit tzv. varovné signály.

Nepřímé varovné signály jsou často oněmi prvotními okamžiky, kdy okolí zbystří. Učitelé, rodiče, vrstevníci si všimnou určitých nestandardních náznaků.

Student se najednou chová jinak, než je okolí zvyklé. Straní se ostatních, je zamlklý, může mít poničené věci, vykazuje psychosomatické obtíže – bolení hlavy, břicha atd. atd. Velmi důležitým kritériem je, jak podezřelé chování prožívá student kterému je „legráčka“ určena. (Kolář, 2005)

Varovné signály mohou být však zcela zřejmé, tzv. přímé. Jde o zachycení konkrétních projevů nemocného chování jako je posmívání, vyhrožování, braní věcí, bití ...

Reprezentativní přehled konkrétních forem agresí a manipulací (Kolář, 2005)

- fyzická agrese a používání zbraní (škrčení, svazování, kopání, vysvlékání, shazování na zem, bití pěstí, údery do břicha, fackování, stříhání vlasů, „pupendo“, nalepení žvýkačky do vlasů, házení předmětů za tričko, čechrání vlasů, cvrknání do ucha, popisování fixou ...)
- slovní agrese a zastrašování (vyhrožování zabitím, násilím, přímo nebo po telefonu, nadávání, urážení rodičů, vysmívání se slabostem, neúspěchu, chybám, ironické poznámky, posmívání ...)
- krádeže, ničení a manipulace s věcmi (braní peněz, ničení oblečení, přivlastňování si věcí oběti, ničení pomůcek, plivání do svačiny, nalití vody do bot, schovávání věcí ...)
- násilné a manipulativní příkazy (donucení pít moč, jíst jídlo z podlahy, donucení masturbovat před ostatními, líbání bot, donucení klečct na zemi a prosit o milost, uklánění se před agresory, zdravení „dobrý den, pane“, opakování ponižujících gest, nošení ponižující cedule, placení výkupného, dělat práci/úkoly za ostatní, zapisuje zlobící na tabuli na pokyn agresora)

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- zraňování izolací, ignorování, neodpovídání na pozdrav, ignorace prosby, odsedávání si, štítění se (hra na AIDS), pomlouvání, svádění provinění na oběť, psaníčka, obrázky s urážlivými, zesměšňujícími, lživými motivy – např. psaníčko stydlivé dívky: „honila sis pekáč na záchodě, viděli jsme tě“ + příslušný obrázek

U tzv. dívčích šikan se ve většině případů setkáváme s nefyzickými formami. Dívky často intrikují, manipulují, využívají nepřímých forem agresí. V současné době moderních technologií je to snadnější než kdy předtím. Rozesílat a prezentovat pomluvy, nepravdy či polopravdy, komentáře nebo jen symbolická gesta ve formě smajlíků prostřednictvím Facebooku nebo jiných sociálních sítí je pohodlné a lehké. Náznaky, gesta a zprostředkované útoky jsou pro dívky v pubertálním a adolescentním věku typické.

Je přirozené, že v určitém věku se diverzifikují vztahy mezi oběma pohlavími. Přináší to s sebou zajímavý jev. Totiž, že na základní škole se poměrně běžně děje, že chlapci šikanují dívku, příp. dívky se podílejí na šikaně chlapců. Ve středoškolském prostředí nastávají změny. Do určité míry to ovlivňuje struktura vzdělávacích oborů. Dodnes existují typické „klučičí“ a „holčičí“ obory. Na jedné straně například automechanik, na straně druhé kadeřnice. Je pravdou, že většinou jde o učňovské obory. Na středních školách bývají třídní kolektivy složeny z obou pohlaví. Přesto dochází k tomu, že vzájemné ubližování se spíše děje v rámci „svého“ pohlaví. Znamená to, že chlapci spíše šikanují jiné chlapce a děvčata spíše jiná děvčata. Neplatí to samozřejmě zcela. Ale jako východisko pro šetření a řešení šikany to může být dobrá informace.

4. ŠIKANA JAKO ZÁVISLOST?

Ano. Dochází zde k vazbě mezi agresorem a obětí. Zjednodušeně řečeno vzniká oboustranná a překvapivě trvalá vazba. Navzájem se potřebují. Jde o podobný mechanismus jako u toxikomanské dráhy. Agresor experimentuje se strachem oběti, vyhledává ji a je jí plně zaujat. Nakonec se na ni stává závislým. (Kolář, 2005)

Vztah vykazuje několik typických znaků (jako postupný vývoj):

Jde o nesvobodný, asymetrický, manipulativní vztah, ve kterém je typická tzv. hra se strachem; svůj strach schovám za strach někoho jiného a zároveň cizí strach využiji = odpoutávám pozornost od svého problému. Fenomén bažení - ovládní, znásilňování a lámání vůle oběti, pocit moci a nadřazenosti ... přinášejí slast – uspokojení; oběť se stává majetkem agresora. Bizarní chování oběti - jakoby vstřícně kamarádké, oddané, nápadné, viní se ... Ztotožnění oběti s agresorem (extrémní forma závislosti) - oběť se s agresorem ztotožní, považuje ji za kamaráda,, obdivuje ho a udělá vše, co jí přikáže.

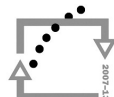
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDOBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

PROČ JE DŮLEŽITÉ VŽDY MÍT NA MYSLI CELOU TŘÍDU?

Protože jde o potíže vztahů – vztahů mezi lidmi. Tedy třetí pohled na šikanu jako na poruchu vztahů ve skupině – ve třídě. I kdyby se vlastní agrese týkala pouze dvou lidí, tj. oběti a agresora (což nebývá úplně typické a jde o tzv. nestandardní šikanu), nelze nikdy vyloučit, že o tomto vztahu někdo další neví. Šikana je nemoc, vir, nákaza; dokáže nakazit celou třídu.

5. STÁDIA ŠIKANY

Dle dr. Koláře existuje vnitřní zákonitý vývoj (5 stádií): počáteční (1. a 2.) – průlomové (3.) – pokročilá stádia (4. a 5.). (Kolář, 2005)

1. ostrakismus
2. fyzická agrese a manipulace s obětí
3. vytvoření jádra
4. nastavení norem
5. totalita = dokonalá šikana

OSTRAKISMUS – 1. STÁDIUM (zárodečné)

Začíná tím, že někdo ve třídě poukáže na málo oblíbeného, nejméně vlivného, přehlíženého ... jedince. Nejde na tělo. Projevy agrese mohou být náhodné, mohou být spuštěny shodou okolností. Některé děti, studenti testují kohokoli ve svém okolí – vrstevníky, učitele. V případě, že se jim „zadaří“, tj. reakce někoho naplní očekávání nebo dostatečně pobaví ... mají tendenci takové chování opakovat.

Vyvolává otázku PROČ?

Proč mě nemají rádi? Proč mě nevezmou mezi sebe? Proč mě nesnášejí? Proč za nimi nemůžu přijít? Proč zmlknou, když přijdu já? Proč?

Je těžko pozorovatelné, protože se stává v prostředí českých škol prakticky téměř „normální“.

Dobře fungující třída nevzniká sama; je to důsledek pedagogického působení v intenzivní spolupráci s rodiči a členy třídy. Jakmile se ponechá skupina sama sobě, automaticky nastupuje převažující lidská strategie skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého, která pracuje v neprospěch komunity. Vždy dojde k diferenciaci rolí. Je přirozené, že někdo má spíše dominantnější a jiný submisivnější tendence. Základem je, že to nemá být na úkor druhého.

Učitel jako spouštěč, rizikový faktor: „Nežaluj, to se nedělá.“ „Vyřidte si to sami.“, kolektivní tresty, značkování – kritika x vyzdvihování, dává nevhodné přezdívky, řeší povrchně: „Nevšímej si jich.“

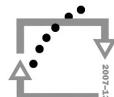
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDOBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

2. STÁDIUM – FYZICKÁ AGRESE A PŘITVRZOVÁNÍ MANIPULACE

Mechanismy, tj. rozptýlená forma šikany se nijak významně neliší od ostrakismu. K psychickým projevům nemocného chování se však přidávají i další, zpravidla i fyzického charakteru.

Z ostrakismu do dalšího vývojového stádia se situace zpravidla vyvíjí prostřednictvím několika možných důvodů: nuda, zvyšující se napětí ve skupině (např. v období písemek, před rodičovskými schůzkami, vypjatými hodinami atd.), příliš konkurenční prostředí (častý důvod např. ve výběrových třídách či na gymnáziích) nebo z důvodu přirozenosti některých jedinců ve třídě.

Počáteční stádia se dají velmi efektivně řešit. Je proto nezbytné věnovat maximální pozornost zachyceným signálům a nenechat proces rozběhnout.

Principiálně existují dva přístupy k řešení – metoda vnějšího nátlaku nebo metoda smíru. Smírem se snažíme dosáhnout uvědomění si negativ, kterých se dotyčné osoby dopustily. Cílíme na „hnutí svědomí“ a reedukaci chování. Typickou větou, která bývá v těchto případech používána je otázka: „Jak by se to líbilo tobě?“ Vnější nátlakem (trest, hrozba sankce, eliminace příležitostí, výchovná opatření, vložení se dalších institucí ...) se snažíme zastavit agresivní chování a přinutit k dodržení stanovených pravidel.

3. STÁDIUM – VYTVOŘENÍ JÁDRA (klíčový moment)

Bod zlomu / průlom

Pokud není vystaveno STOP přitvrzeným manipulacím, často i fyzické agresi jednotlivců, utvoří se skupinka agresorů – tzv. „úderné jádro“. Všichni vědí, kdo je obětí. Skupina ale o pomoc nevolá, oběť je hýčkána ...“raději on, nežli já“. Oběť je „tmelič“ skupiny. Informace ve skupině jsou; je potřeba rozlišit kdo je hlavou, kdo vykonavačem, pomahačem ...informace dají svědci, možná oběti, možná agresori, možná pomocníci (pozor na možnou závislost na hlavním agresorovi – hlavě). I ve třetím, průlomovém, stádiu je možné získávat poměrně validní informace. Potíží však bývá, že objektivita sdělení se ukrývá mezi pletichy a polopravdami. Stěžejním bodem je tedy identifikace důvěryhodných zdrojů. V tom se bohužel děje nejvíce chyb a vyšetřování se dostává na scestí. Zpravidla se podaří identifikovat osoby, které se aktivně podílejí na nemocném chování. Bohužel se stává, že iniciátoři se z vyšetřování vysmeknou.

Průlomové stádium je nazýváno proto, že se dostáváme na hranici svépomocných kompetencí školy. Jednoznačně je nutné volit individuální formu rozhovorů. Vyšetřování se proto stává zdlouhavé a velmi náročné na čas, osobní nasazení a organizačně technické zajištění procesu. Pro tento účel je výhodné mít vytvořen jakýsi standardizovaný postup. Metodický pokyn doporučuje vytvoření interního dokumentu – program proti šikanování. Mimo jiné je zde velmi konkrétně popsán vlastní postup vyšetřování, včetně kompetencí a zodpovědností konkrétních osob. V některých školách hraje primární roli školní metodik prevence, jinde výchovný

evropský
sociální
fond v ČR

MT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

poradce nebo třídní učitel. Univerzálně platný recept neexistuje a vždy je zapotřebí vycházet z personálních a zvyklostních specifik toho kterého školského zařízení.

VĚTŠINA SKUPINY PŘIJÍMÁ NORMY – 4. (normové) STÁDIUM

Normy agresorů se postupně stanou nepsaným zákonem. Existuje zde značný tlak, kterému se málokdo postaví. Dochází k obrovské proměně uvnitř skupiny – vzniká jakási alternativní identita, která je poplatná vůdcům. I mírní ukáznění studenti se začnou chovat krutě, většina přijímá normy agresora, aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení, ztrácí svědomí. Platí nepsané pravidlo, že se nebonzuje a každý je dřív či později konfrontován s principem „buď to on, nebo ty“. Tím pádem se každý dostává na jednu stranu – buď v roli ubližujícího nebo v roli ubližovaného.

TOTALITA – 5. STÁDIUM, DOKONALÁ ŠIKANA

Normy jsou přijaty všemi a dochází k nastolení nové totalitní ideologie šikanování, stádia tzv. Vykořisťování. Žáci jsou rozděleni na dvě skupiny – „otrokáři“, kteří mají všechna práva a „otroky“, kteří nemají práva žádná. V pokročilých stádiích se reálně děje, že se prvky šikany jedné třídy šíří do prostředí dalších tříd a postupně prorůstá do struktury celé školy. Pedagogové již dávno selhali ve svých rolích a odpovědnostech, nemají důvěru dětí a studentů. Vzniká tedy nekontrolovaný a živný prostor pro šíření agrese všemi směry. V pokročilých stádiích nemá škola prakticky žádné šance do řešení vstoupit efektivně. Je nutné, aby situace vstoupila externí instituce. Často dochází k nemocnému chování, které naplňuje skutkovou podstatu různých trestných činů. Bývá proto kontaktován OSPOD (orgán sociálně právní ochrany dětí), Policie ČR, Probační a mediační služba apod. (Kolář, 2011)

6. CO JE TO KYBERŠIKANA? (cyberbullying)

Jde o zneužívání ICT k poškození oběti způsobující psychickou újmu. Cílem kyberšikany je někomu ublížit nebo ho zesměšnit za použití elektronických prostředků. Je to úmyslné, nepřátelské chování, které se obvykle opakuje. V současné době se těžiště „klasické“ šikany postupně přesouvá do kyberprostoru. S tím se zároveň děje i to, že se postupně snižuje věk, ve kterém se děti intenzivněji s nástrahami informačních technologií setkávají na vlastní kůži.

U středoškoláků je elektronika nedílnou součástí jejich života. Počítače, mobily – zejména ty chytré, tablety atd. nabízejí být prakticky neustále online. Většina populace ve věku od 14 do 20 let tráví nějaký čas denně (mnohdy i několik hodin) aktivním kontaktem s internetem. Sociální sítě, resp. jakákoli forma komunikace prostřednictvím internetu je toho přirozenou součástí. Řada studentů má potíže s běžnou, osobní formou komunikace. Chybí slovní zásoba, verbální i neverbální dovednosti. Panuje obava z odmítnutí, neúspěchu komunikace, z reakce druhého. Je typické nízké sebehodnocení svých vyjednávacích schopností. Také z těchto důvodů mnozí utíkají k osobně nekontaktním způsobům. Při komunikaci prostřednictvím textu (vzkazy, komentáře, maily, SMS ...) si mohou svůj příspěvek přečíst, korigovat ... navíc

evropský
sociální
fond v ČR

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost
PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

mi chytrá zařízení mohou pomoci s gramatikou. V reálné řeči se to musí zvládnout napoprvé. Navíc se geometrickou řadou zvyšuje možnost oslovovat širší cílovou skupinu. Jestliže vyzvu všechny „své přátele“ na Facebooku, jsem schopen během několika vteřin oslovit desítky, stovky a možná i tisíce lidí. To je obrovský potenciál, který je standardně současnou mládeží využíván, leckdy i zneužíván.

U kyberšikany je možné se setkat s mnoha termíny, jako např. phishing (rybaření na síti), spoofing (falešné webové stránky, krádež identity), spam (zahlcující nevyžádané zprávy), kyberstalking (pronásledování po síti), kybergrooming (manipulace se sexuálním kontextem), happy slapping (fackování s natáčením), sexting (distribuce intimních materiálů), hoax (poplašné zprávy), flaming (nářez), harassment (obtěžování), denigration (pomlouvání), impersonation (předstírání), outing (prozrazení), trickery (podvod), exclusion (vyloučení), ... (Rogers, 2011)

KYBERŠIKANA NA ROZDÍL OD „KLASICKÉ“ ŠIKANY

Existují charakteristická specifika, která kyberšikanu odlišují:

- anonymita agresora (může zůstat trvalá)
- smývání času a prostoru (oběť může být konfrontována takřka permanentně)
- typologie agresorů a obětí neplatí (kdokoli bez ohledu na věk, pohlaví, fyzickou aj. zdatnost ...)
- zábava jako přilévání oleje do ohně (další a další se mohou přidávat při ztrátě původního záměru)
- bleskurychlé rozšíření a specifika důkazního materiálu (tzv. přímé varovné signály jsou skrytější)

NĚKOLIK TIPŮ INTERNETOVÉHO BEZPEČÍ ...

Cokoli na internet jednou uložíte (telefon, adresu, fotky, komentáře) už tam zůstane navždy. I Facebookový profil je prakticky nesmazatelný.

Pokud dnes pošlu svému kamarádovi nebo partnerovi osobní nebo intimní informace či obrázky, může se z něj zanedlouho vyklubat bývalý kamarád, nepřítel a bývalý partner, žárlivec. Nepřítel a žárlivec pak snadno zveřejní věci, které mi ublíží.

Hesla jsou od toho, aby byla měněna a tudíž nedekódována.

Domluvené rande přes internet vždy zavání průšvihem. Je fajn, když máte záložní plán – tedy aspoň to, že o schůzce ví někdo třetí.

Mnoho informací na internetu je lež, polopravda nebo úplná blbost.

Když s někým nechcete komunikovat, tak nekomunikujte.

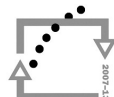
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDOBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Čím víc konkrétnějších informací na internet dám, tím více konkrétnější můžou být důsledky. Jestliže zveřejním, kdy a kam jedu na dovolenou, může mě po návratu čekat zajímavé překvapení.

Když komunikuji prostřednictvím webové kamery, může si mě snadno někdo nahrávat.

Než kliknu „souhlasím“, bylo by dobré vědět s čím...

Schopnosti a vědomosti dětí a mládeže se rychle prohlubují a zvětšuje se pomyslná mezigenerační propast. Připusťme, že se zpravidla budeme těžko blížit technologickým kompetencím dětí a studentů. Technické vymoženosti k jejich životu patří – smířme se s tím.

7. JAK ŘEŠIT POČÁTEČNÍ STÁDIA?

Ještě předtím, než začneme cokoli řešit, je nutné posbírat maximum možných vstupních informací. Velmi se hodí si věci písemně zaznamenávat!

V návalu událostí se mnozí lidé chovají poněkud zmatečně. Proto je dobré vzít do úvahy o jaké stádium šikany se jedná, jak silně prožívá oběť své utrpení, pozor na falešné svědky, nekonfrontujeme účastníky dění, nevyšetřujeme s celou třídou najednou, zvažme naše reálné možnosti a kompetence.

krokový scénář řešení počátečních stádií šikany

1. odhad stádia + stanovení formy šikany
2. rozhovory s informátory a oběťmi
3. nalezení vhodných svědků
4. rozhovory se svědky
5. ochrana oběti
6. předběžná diagnóza a výběr metody smíru x nátlaku (= typ rozhovoru)
7. realizace rozhovoru (metoda usmíření x metoda vnějšího nátlaku – výchovný pohovor, výchovná komise)
8. třídní hodina (efekt metody usmíření x oznámení o potrestání agresorů)
9. rozhovor s rodiči oběti
10. třídní schůzka
11. práce se třídou

evropský
sociální
fond v ČR

MS
MT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

A nyní pár komentářů k jednotlivým bodům.

1. Rozlišujeme, zda jde o šikanu v počátečním, průlomovém nebo pokročilém stádiu. Komplikovanou formou šikany může být např. situace, kdy je obětí nebo agresorem dítě kolegy ve škole ...
2. Informátorem může být kolega, rodič, spolužák, dítě samotné, vzkaz ve schránce důvěry, vlastní pozorování Berme v potaz emoční rozpoložení přítomných a zaměřme se na informace. Zdroj je nutné „vytěžit“, nicméně vždy chránit.
3. Pomoci nám může např. dotazníkové sociometrické šetření. Nebo se ke svědkům dostaneme z rozhovoru z obětí otázkou: „Je někdo kdo to nedělá?“ příp. „Je někdo, kdo se zastane?“
4. Stěžejním úmyslem je získání, třídění a upřesňování informací – tvoříme tak zvaný vnější obraz šikanování.
5. Může přijít i dříve – dle potřeby. Nejpozději však zde, neboť následující kroky povedou ke kontaktu s agresory a tudíž bude „provaleno“, že se situací někdo zabývá.
6. Na základě dosud získaných informací a podle situace přichází rozhodnutí, zda půjdeme metodou smíru (cílíme na svědomí) nebo metodou vnějšího nátlaku (tlakem cílíme na zastavení agrese).
7. U rozhovorů by měl vždy figurovat třídní učitel. Je dobré si rozdělit role tak, aby byl vyšetřující důvěryhodný – viz. např. hodný a zlý.
8. Při společném setkání s celou třídou dochází k veřejnému pojmenování faktů, vč. nastínění dalšího postupu – dodržování stanovených norem.
9. Rodiče studentů, kterým bylo ubližováno mají zákonné právo se o tomto dozvědět. Zároveň proběhne vzájemná dohoda o navrhovaných opatřeních, aby se situace neopakovala.
10. Všichni zákonní zástupci studentů ve třídě mají právo dostat obecnou (nebo konkrétní informaci o jejich dítěti) o situaci, která ve třídě panovala, o tom, jak se k tomu škola postavila, jaké jsou důsledky a jaká jsou další opatření, aby se minimalizovalo riziko, že k tomu opět dojde.
11. Jde o permanentní cyklický proces, ve kterém monitorujeme aktuální dění a podporujeme efekt, kterého se podařilo dosáhnout. Vzniká zde značný prostor pro otevřenou komunikaci mezi třídou a třídním učitelem. Své velké opodstatnění sklízejí třídnické hodiny a různé prožitkové aktivity. Obecně platí, že jakékoliv techniky, které máme v úmyslu ve třídě použít je zapotřebí smysluplně promýšlet. Cokoliv ve třídě děláme, je zapotřebí mít jasno v tom: co má být cílem? Jak toho chceme dosáhnout? Co k tomu potřebujeme? Kolik času nám to zabere? Jaká existují reálná rizika? A jak na ně budeme reagovat? ...(Kolář, 2011)

evropský
sociální
fond v ČR

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Mluvíme v této souvislosti o primární prevenci všeobecné, tedy zaměření na celou třídní skupinu. Přestože se tento krok zdá být posledním, jedná se prakticky o prvotní moment. Zájem o to, jak se studenti ve škole mají, co jim vadí a co naopak funguje ... to všechno by mělo být přirozeně významné. Jde o témata, která jsou pro studenty (a mělo by být i pro pedagogy) důležitá. V okamžiku, kdy učitel detekuje, že se ve třídě zřejmě děje něco, co je asi za nějakou pomyslnou hranicí, měl by být aktivním vyhledávačem informací. Mluvíme pak o primární prevenci selektivní, tedy kdy se pedagog zaměřuje na vybranou, zpravidla rizikovou, skupinu studentů. Často k tomuto dochází tehdy, pokud zmíněná skupinka již něco provedla, je tedy na hranici nebo za hranicí přijatelného

Vhodným nastartováním vztahového rámce studentů, kteří se nově potkávají ve stejné třídě jsou v současnosti oblíbené adaptační pobyty. Obecně samozřejmě platí, že vztahy se netvoří uprostřed matematiky při hodině, ale v situacích, které dají možnost projevit jiné osobnostní kompetence, než jenom ty učební. Ze zkušeností profesionálů, psychologů, pedagogů volného času je patrné, že kromě vlastního prožitku je důležitá i jeho reflexe. Tedy co se to vlastně stalo, co jsme u toho zažili, jaké to přináší pocity a dojmy a zdali to pro nás znamená něco do budoucna. Efektivita takového adaptačního pobytu je významně podmíněna strukturováním a provedením jednotlivých aktivit. Jestliže vyjede třída na týdenní pobyt a bude celou dobu bez smysluplného vedení, takže stráví většinu týdne hraním fotbalu a karet, míjí se celá akce smyslem. Na druhé straně mohou mít dva, pečlivě vystavěné, dny mnohem větší efekt.

„Adaptáky“ by mohly mít koncepci „přesýpacích hodin“. Tedy od širokého záběru k užšímu a poté zase znovu se rozšiřujícímu. Jinými slovy – třída přijíždí společně, postupně si každý zažije něco v menší skupině a sám se sebou a poté se znovu podpoří koheze a síla většina až nakonec třída odjíždí skutečně společně. Na zajištění programu je možné si v dnešní době najmout nejrůznější nestátní neziskové organizace nebo státní instituce. Ve všech případech je důležité, aby se programu účastnil(a) třídní učitel(ka). Třeba jako pasivní pozorovatel nebo jako aktivní spoluvůrce, ale každopádně tak, aby zůstal kontakt se třídou (do které nutně patří) nepřerušen. Jestliže Vás bude někdo z externích lektorů přemlouvat a nutit, abyste je nerušili svou přítomností, zvažte nakolik Vás případně získané informace o třídě zajímají a nakolik jste ochotni nechat „cizího“ člověka pracovat s „Vašimi“ studenty o samotě, přestože v danou chvíli za ně a jejich bezpečnost nesete odpovědnost vy sami.

V mnoha regionech se můžeme setkat s různými formami vrstevnických programů (peer programů). Zpravidla se to děje tak, že dobrovolníci z řad středoškolských aj. Studentů jsou adekvátně proškoleni a následně vstupují do individuální spolupráce s vytipovanými jedinci. Nejčastěji jde o podporu volnočasových aktivit a možná o doučování. Pro posílení úspěchu vrstevnické angažovanosti je klíčový vhodný výběr vrstevnických kandidátů. A dále se ukazuje velmi užitečné, aby kandidáti absolvovali adekvátní výcvik pro smysl jejich práce, např. výcvik sociálních dovedností atd.

evropský
sociální
fond v ČR

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

8. NA KOHO SE MŮŽEME OBRÁTIT, KDYŽ POTŘEBUJEME POMOC?

- školní poradenské pracoviště (tedy školní metodik prevence, výchovný poradce, školní psycholog nebo speciální pedagog, vedení školy, resp. třídní učitel)
- školská poradenská zařízení (PPP – pedagogicko - psychologická poradna, SVP – středisko výchovné péče, SPC – speciálně pedagogické centrum)
- zřizovatelé (MÚ, KÚ, MŠMT ...)
- OSPOD (orgán sociálně právní ochrany dětí při MÚ), PČR (Policie ČR), MP (Městská policie)
- zdravotnický rezort: kliničtí psychologové, dětské psychiatry, neurologové ...
- NNO (nestátní neziskové organizace)
- specializované webové portály

Při procesu řešení šikany se ukazuje jako důležitý prvek personální obsazení „řešitelského“ týmu. Ve školství obecně platí, že obsazení učitelů, vychovatelů, mistrů odborného výcviku a dalších dospělých je přefeminizováno. S ohledem na reálné rozložení populace se zdá být pedagogická skladba nepřirozená. Na druhé straně se na odborných učilištích s technickým zaměřením setkáváme s dominancí mužů. Prvopočátky však hledejme v dřívějších školních zkušenostech středoškoláků – na základních a v mateřských školách. Téměř sto procent našich dětí se častěji setkávalo s učitelkami a ženským managementem třídních kolektivů. Tolik zmiňovaný skleněný strop v obchodní, politické aj. sféře zde neplatí. Co z toho pro praktické kroky při řešení šikany vyplývá? Je velmi výhodné mít v „řešitelském“ týmu zastoupena obě pohlaví. Řada dívek bude spíše důvěřovat, zejména v osobní či intimní rovině, ženám a naopak. Mnozí chlapci, studenti nejsou pranic ochotni vést konstruktivní dialog s učitelkami; navíc s takovými, které mohou svým věkem připomínat jejich matky :-)

9. CO MÁM UDĚLAT KDYŽ?

... se objeví ve třídě agresor

- pokusit se porozumět motivům jeho jednání. Svým způsobem také potřebuje pomoci. Minimálně v podpoře jeho pozitivních sociálních dovedností. Je možné, a dokonce i pravděpodobné, že příčinám svého chování není schopen porozumět. Některé motivy mohou pramenit z genetické výbavy, prostředí ve které žije či výchovy z rodiny atd.

... chci pomoci oběti ve své třídě

evropský
sociální
fond v ČR

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- přijměte jeho verzi incidentu, nabídněte jí empatii a pochopení. Další podporu a péči může však (ve spolupráci s rodiči) zajišťovat i vhodný terapeut (psycholog, etoped, psychiatr ...). (Field, 2009)

... přijdou rodiče a tlačí na okamžité řešení

- respektujme strach a nejistotu rodičů ve vztahu k jejich potomkovi. Nicméně zůstaňme profesionály. Abychom mohli docílit efektivního výstupu a spolupráce, potřebujeme dostatek informací a podkladů. Připravme si je, jakož i prostředí ve kterém se můžeme potkat. Otvírá se zde prostor pro neverbální složku komunikace ...

... detekuji, že v mé třídě je asi šikana

- neviňte se. S ohledem na současné objevy, které hovoří o tom, že více než 40 % naší osobnosti je zřejmě dáno geneticky a více než 30ti % se podílí prostředí, ve kterém osobnost žije, je zjevné, že náš podíl výchovy je značně limitovaný. Navíc se z psychologických zdrojů dozvídáme o tom, že zásadní a základní výchovné parametry bývají položeny do tří let věku dítěte. Při zohlednění všech uvedených premis se dostáváme ke zjištění, že naše možnosti mají své nepřekročitelné limity. Může se tudíž stát, a často tomu tak opravdu je, že šikanózní chování ve vaší třídě prakticky vůbec nesouvisí s tím, jaký pedagogicky výchovně vzdělávací proces využíváte.

... se ve třídě objeví narážky na menšinovou sexuální orientaci

- antidiskriminační zákon zakazuje obtěžování z důvodu sexuální orientace a pohlavní identifikace – ať v zaměstnání, u lékaře ve škole atd. Přesto se bohužel pravidelně děje, že jsou tyto osoby častým terčem posměšků, diskriminace, ponižování apod. Více se to dotýká mužů – gayů nežli žen – lesbiček. (Zákon o rovném zacházení, 2009)

- je také patrné, že s přibývajícím věkem se tolerance vůči menšinové sexuální orientaci zvyšuje. Největší nesnášenlivost tedy panuje na 2. a 3. stupni vzdělávání. Z výše uvedeného vyplývá, že jedním z největších rizik jsou chlapecké třídy (obory) na středních školách (Smetáčková, Braun, 2009)

... jsem konfrontován(a) se zastáncem nějaké subkultury

- k lidské přirozenosti patří pocit někam přináležet, patřit do určité skupiny. Každý chceme být užitečnou a smysluplnou součástí nějakého funkčního celku. Dává nám to pocit nezbytnosti, nezastupitelnosti, hrdosti a přináležení. Za první republiky vzkvétal spolkový život. Lidé s nadšením zakládali nejrůznější společenství a pěstovali vzájemná setkávání s nějakým cílem. To se nezměnilo. Většina z nás, chlapci mají tuto tendenci silnější, chceme někam patřit. Ve věku středoškolském, s přidružením již několikátého období vzdoru, automaticky mají studenti tendenci vyhýbat se majoritnímu smýšlení, tradicím, rituálům... Hledají proto, již z principu, alternativy. Mluvíme tedy o různých variantách subkulturních směrů. Někdo si oholí hlavu, jiný si nechá narůst dlouhou patku přes obě oči. Další obléká volné teplákové soupravy a mohutné řetězy, spolužák třeba boty s bílými tkaničkami nebo stylové džínsy nějaké

evropský
sociální
fond v ČR

PARDOBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

důležité značky a nesnese na těle ani chloupek. Vyhraněněji se profilují chlapci než dívky. Do značné míry to koresponduje s věkem a tenzí: „Odkud jsem? Kdo jsem? Kam kráčím?“

10. DOPORUČENÁ LEGISLATIVA

Školský zákon 561/2002 Sb. (§ 21, 22, 29, 30, 31)

Zákon o sociálně právní ochraně dětí 359/1999 Sb., resp. novela 401/2012 (§ 6, 10)

Vyhláška o poradenských zařízeních 72/2005 Sb. (nov. 116/2011)

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (č.j.:22 294/2013-1)

Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních (č.j.: 20 006/2007-51)

Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané (č.j.: 25 884/2003-24)

Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví (č.j.: 10 194/2002-14)

Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance (č.j.: 14 423/99-22)

Metodické pokyny. MŠMT. [online]. dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-pokyny>

11. DOPORUČENÁ LITERATURA

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-866-4208-9.

COREY, Gerald. *Techniky a přístupy ve skupinové psychoterapii*. Vyd. 1. Překlad Dagmar Brejlová. Praha: Portál, 2006, 246 s. ISBN 80-736-7160-3.

ČAPEK, Robert. *Třídní klima a školní klima*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2742-4.

JANOŠKOVÁ, Martina. Nebezpečí kyberprostoru a také, kam se lze obrátit, když je třeba: (kybergrooming a sexting). *Časopis Prevence*. prosinec 2013, roč. 10, č. 10.

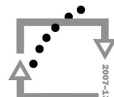
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDUBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže: druhy agresí, přístupy k agresivnímu chování, poruchy chování, šikana*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 152 s. ISBN 978-802-4723-105.

MATOUŠEK a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011, 336 s. ISBN 978-807-3678-258.

MERTIN, Václav a Lenka KREJČOVÁ. *Metody a postupy poznávání žáka: pedagogická diagnostika*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 343 s. ISBN 978-807-3576-790.

NEUMAN, Jan. *Dobrodružné hry a cvičení v přírodě: [od 9 do 99 let]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 325 s. ISBN 80-717-8218-1.

PORTMANN, Rosemarie. *Hry pro tvořivé myšlení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 118 s. ISBN 80-717-8876-7.

Rovné příležitosti mužů a žen v ČR- aktuální situace, www.gender-competence.eu [online]. Dostupné z: <http://gender-competence.eu/files/StateOfArt/CZ.pdf>

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 155 s. ISBN 978-802-4729-916.

SALTZANNOVÁ, Amy. *Skleněný strop*. 1991 [online]. Dostupné z: <http://management.gendernora.cz/index.php?page=documents&uid=DC0005>

ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk a Barbara ŠIMANOVSKÁ. *Hry pro posílení zdravé osobnosti: [prevence problémů s agresivitou, pasivitou a závislostí]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 159 s. ISBN 80-736-7024-0.

ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008, 175 s. ISBN 978-807-3674-267.

VOPEL, Klaus W. *Skupinové hry pro život 1: zařazení do skupiny, kontakt, smyslové vnímání, přátelství, sebevědomí : pro děti od 6 do 12 let*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 138 s. ISBN 978-807-3672-867.

VOPEL, Klaus W. *Skupinové hry pro život 2: uvolnění napětí, zvědavost, učení, komunikace, vztahy : pro děti od 6 do 12 let*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 133 s. ISBN 978-807-3673-529.

Žena pracující – skleněný strop [online]. Dostupné z: <http://www.fplusd.fr/sklenn-strop.html>

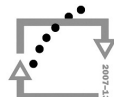
evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PARDOBICKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

12. POUŽITÉ ZDROJE:

FIELD, Evelyn M. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2009, 311 s. ISBN 978-802-4911-762.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005, 256 s. ISBN 80-736-7014-3.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 332 s. ISBN 978-807-3678-715.

Metodické pokyny. MŠMT .(č.j.:22 294/2013-1) [online]. [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-pokyny>

ROGERS, Vanessa. *Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, 97 s. ISBN 978-807-3679-842.

SMETÁČKOVÁ, I., BRAUN, R. *Homofobie v žákovských kolektivech*. [online]. [cit. 2014-11-29].Praha, 2009.Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/homofobie-v-zakovskych-kolektivech>

Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon) .Předpis č. 198/2009 Sb. [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-198#cast1>